

*Waarom tegendoelmatigheid
noodlottig is (p. 2)*

&

*Over een zucht van een nog
heel ander kaliber dan de
hebzucht (p. 9)*

Jan Bauwens 2009

Waarom tegendoelmatigheid noodlottig is

Wie tegendoelmatigheid zegt, of contra-productiviteit, die zegt meteen Ivan Illich: de wijsgeer bij uitstek die in tientallen boeken en artikels dit reeds in de Griekse Oudheid opgemerkte verschijnsel in al zijn hedendaagse toepassingen tegenwoordig heeft gesteld. Naarmate we ons sneller kunnen verplaatsen, creëren we grotere, te overbruggen afstanden; de vooruitgang in de geneeskunde doet het aantal zieken en ouderlingen toenemen; hoe meer (hulp)middelen er aan een bevolking worden verschaft, des te afhankelijker wordt zij daarvan.

Toen inmiddels reeds enkele decennia geleden deze in de Puerto Ricaanse favelas neergepende kritiek op de Westerse beschaving de wereldmarkt veroverde in de gedaante van ronkende titels zoals *Grenzen aan de geneeskunde*, *Ontscholing van de maatschappij* en *Naar een nieuwe levensstijl*, kreeg het vooruitgangsgeloof wellicht voor het eerst sinds de Verlichting of alvast sinds de Industriële Revolu-

tie, zo'n rake klappen. De zogenaamde *grenzen aan de groei*, vanaf het begin der tijden verankerd aan het zinnebeeld van de Toren van Babel, werden tastbaar gemaakt op een manier die geen consument uit het tijdperk van het kapitalisme onberoerd kon laten: Illich rekende simpelweg uit hoe het autootje dat ons dagelijks een uur helpt te besparen, ons een veelvoud daarvan aan arbeidstijd kost.

De gemiddelde automobilist verplaatst zich inderdaad trager dan de voetganger en de beloofde tijdwinst komt alleen de rijkere ten goede. Niet alleen voor de auto maar voor zowat àl onze moderne instrumenten geldt dat zij massa's armen van hun (levens)tijd beroven om die dan aan een minderheid van rijken cadeau te doen. "Wie heeft, hem zal gegeven worden, en wie niet heeft, het weinige wat hij heeft, zal hem nog worden ontnomen", aldus verwoordt het zogenaamde 'Mattheüs-effect' het wezen van het kapitalisme, dat onrecht is in zijn meest perverse vorm.

Maar zoals gezegd is contraproductiviteit niet een verschijnsel van gisteren: tegen-

doelmatigheid vormt de kern van de Oud-Griekse tragediespelen die de leefwereld weerspiegelen van meer dan tweeduizend jaar geleden, en gebeurlijk nog veel ouder is het verhaal van de Toren van Babel, in de zeventiger jaren door de 'Club van Rome' als voorbeeld gesteld voor die beruchte *grenzen aan de groei*. Het verhaal heeft blijkbaar een eeuwigheidswaarde; het is van alle tijden omdat het een verhaal is over de universaliteit van de eindigheid.

De eindigheid staat wel in fel contrast met het dominante geloof op aarde, dat het christelijke en meer specifiek het katholieke geloof is. Zeer in tegenstelling tot het cyclische tijdsconcept van de Hellenen, stelt het katholieke christendom de tijd voor als een immer stijgende lijn met een nooit eindigende climax. De overwinning op de dood en op de eindigheid, de belofte van het eeuwig leven, het deelgenootschap voor immer aan niets of niemand minder dan de godheid zelf: dat belooft dit alles overheersende geloof aan zelfs de geringsten onder de stervelingen. En waar men het waagt om de spot te drij-

ven met die beloften, herrijst dit geloof in een min of meer vernieuwde vorm, vanuit een nog wat radicalere profeet, als een heropgestaan geloof of als een sekte die opnieuw alle middelen benut om de grote massa aan zich te binden.

Het geloof in de eindigheid lijkt ons alvast realistischer: wat in dit leven niet geschiedt, zal ook niet nadien gebeuren. Als de honger van de maag niet wordt gestild, dan zullen ook alle gebeurlijk andere vormen van honger onbevredigd blijven. Als iets - zoals pakweg het zinloos leed - niet met ons vleeselijk verstand kan worden begrepen, dan is de kans bijzonder groot dat ook een pure geest dit nimmer vatten zal. De zucht naar meer, naar véél meer en naar, uiteindelijk, oneindig, lijkt ons veel-
eer iets kwaadaardigs dan iets goeds te zijn. Alvast heeft het zijn 'streef'-karakter - zoals men die zucht vaak noemt - gemeen met alle andere zonden die immers eveneens zuchten zijn, wat wil zeggen: verlangens die maar blijven duren omdat zij nu eenmaal onbevredigbaar zijn. Zij willen wat men uiteindelijk niet willen kan omdat de werkelijkheid die men nu

eenmaal dient te eerbiedigen, dit niet toelaat; zij wénen derhalve allerlei zaken die zij niet wensen mogen en waar zij niettemin in dit kwaad volharden, stellen zij zich boven de godheid zelf die zij in hun geloof beweren te aanbidden.

De eindigheid is ons aller deel, hoe men het ook draait of keert, en daarom zal de tegendoelmatigheid in de kern der dingen ingeschreven blijven. En het is ook niet zo lastig om in te zien op welke manier de dingen hun uiteindelijke tegendoelmatigheid precies aan de eindigheid ontleenen.

Wie geboren wordt, moet sterven want het leven zelf dat een verweer met elke ademteug is - tegen de dood -, is tegelijk een langzaam tenietgaan van die eerst zo felle weerstand. Dit komt uiteraard doordat het bestaan van eender wie of wat geen onvoorwaardelijke toestand is welke men sowieso en vanuit zichzelf bezat: een bestaan zweeft immers niet, doch het komt altijd iets of iemand toe. En hij die bestaat, dankt zijn bestaan nooit aan zichzelf, om de heel eenvoudige reden dat men er eerst zelf moest zijn teneinde ie-

mand te kunnen maken - in dit geval 'zichzelf'. Wie of wat bestaat, heeft dat bijgevolg *altijd* aan iets of aan iemand *extern* aan zichzelf te wijten of te danken. Bestaan is daarom per definitie hetero-
noom, en zo vraagt al wie is, zich af wie hem voorwaar gemaakt heeft.

Omdat men zijn bestaan nooit aan zichzelf dankt, moet men ook dagelijks voedsel tot zich nemen teneinde zijn bestaan in stand te kunnen houden, en men moet ook onophoudelijk ademen, drinken, luisteren en met nog vele andere zintuigen en monden het leven tot zich nemen opdat men het niet verliezen zou.

Aldus beschouwd lijkt het er wel op of wij, mensen, of levende wezens in het algemeen, zoveel moeite hebben om het leven dat ons wordt geschonken, vast te houden, als een zeef moeite heeft om het water daarin niet te laten lekken. Hoe dan ook lijken wij wel onherroepelijk levenslek te zijn - een euvel dat pas wordt bestreden met een niets ontziend en onophoudelijk verzet tegen verlies, ziekte en dood, in de eerste plaats middels onze da-

gelijke maaltijden. Misschien is het ook in dit licht dat men het wezen van het hoger genoemde, mateloze geloof in de onsterfelijkheid dient te benaderen - de Heilige Eucharistie - het blijvend herhaalbaar tot zich nemen van het brood van het eeuwige leven. Edoch, die dingen gaan ons vleeselijk verstand te boven en, zoals reeds gezegd, blijven ze dan ook voor elke mogelijkerwijze 'pure' geest een raadsel tot in alle eeuwigheid.

(17.09.2009)

Over een zucht van een nog heel ander kaliber dan de hebzucht

Het is in de allereerste plaats een volstrekt natuurlijke of, veeleer nog, een biologische zaak en ook een noodzaak, dat levende individuen, en ook groepen, allerlei dingen uit hun omgeving naar zich toe trekken, dat ze zich dingen toe-eigenen of dat ze zich dingen eigen maken. De hebzucht lijkt in de biologie datgene te zijn wat de zwaartekracht is in de fysica, waar grote lichamen de kleine naar zich toe trekken en ook niet anders kunnen doen dan dat. Grote vissen eten kleine vissen op en de grote worden op hun beurt door nog grotere opgegeten. Doen ze dat niet, dan komen ze van honger om en worden zij opgegeten door vissen die kléiner zijn dan zijzelf. Maar als dat zo een tijdlang doorgaat, dan schieten op den duur uiteraard alleen nog de allerkleinste visjes over, en tenslotte zullen ook dié omkomen. Het is dus voor het ganse bestand aan levende wezens en voor het voortbestaan van het leven op aarde zonder meer,

volstrekt noodzakelijk dat al wat leeft, gehoorzaamt aan de wet van *het recht van de sterkste*. Zo noodzakelijk is het, dat de natuur hier niets aan het toeval overliet, en er voor zorgde dat een welbepaald instinct borg stond voor de goede gang van zaken: een biologische aandrang, qua sterkte vergelijkbaar met de zwaartekracht die orde houdt in de wereld van de dode lichamen. En dat zijn de hebzucht, de leergierigheid en nog vele andere vormen van zelfinstandhoudingsdrang of kortweg van honger. Waar die drang ontbreekt, verdwijnt niet alleen het individu, maar tevens komt dan het voortbestaan van de soort en van alle leven op de helling te staan, om de hoger aangegeven, simpele reden. En uiteraard ook waar deze drang geperverteerd wordt, verschijnt de dood als overwinnaar ten tonele.

Hebben heeft met Zijn te maken, hoe men het ook draait of keert - tenminste is dat zo op het gebied van het natuurlijke. Want in de geschiedenis van de menselijke soort, die zowat de enige is die op een geschiedenis kan bogen omdat alleen mensen kunnen nadenken, spreken, schrijven

en derhalve verworven kennis of leerstof doorgeven en evolueren, werden al meermaals rare bokkensprongen gemaakt. Vreemde sprongen in de ontwikkeling, want sprongen die niet zelden bijzonder kronkelig zijn zoniet rechtsomkeert maken. Immers, reeds het leven zelf revolteert tegen de wetten die de levenloze materie dwingen om bijvoorbeeld te vallen, te eroderen en te vergaan tot as of gas: het levende legt zich niet neer bij die toestand en het staat op, verheft zich van de grond, zoals dat bij uitstek de vogelen des hemels doen. En zij bieden ook weerstand aan de vloek van de dood: in mei legt elke vogel een ei, en uit dat ei staat weer een vogel op. En zo verzet zich al wat ademt en wat leeft tegen de doem die vanouds rust op de materie.

Op dezelfde manier gaan mensen zich verzetten tegen de doem die op de levende wezens rust, die immers elkander moeten doden om zelf in leven te kunnen blijven. Zij gaan samenwerken, eerst binnen de eigen soort, maar ook vaak samen met heel wat andere soorten. Mieren sparen bladluizen omwille van hun zoete 'melk'

en dergelijke vormen van symbiose komen zeer veelvuldig voor en werden in de hand gewerkt door onze eigen soort. De mens teelt vee én planten, welke hij beschermt en voedt, en hij leeft daar ook van, op velerlei manieren. Boeren melken koeien, houden kippen voor de eieren, mesten varkens vet, temmen trekpaarden om daarmee de akkers te bewerken, imkers telen zelfs insecten - bijen - die zij eveneens beschermen en voorzien van suiker, in ruil voor hun honing en voor de bevruchting van allerlei zaden- en vruchtdragende planten die ons tot voedsel dienen. De mens heeft zowat de ganse dieren- en plantenwereld gedomesticeerd, maar dit leidde niet tot de vernietiging van de andere soorten: het was een win-win-situatie waarbij uiteindelijk allen wel vaarden. Alles in Gods schepping blijkt wonderbaarlijk in elkaar te passen.

Hier mag het ons nu niet ontgaan dat de symbiose tussen, enerzijds, de mens en, anderzijds, de dieren- en de plantenwereld - een samenwerking die nota bene vele, vele duizenden jaren oud is - sinds kort fameuze klappen dreigt te krijgen inge-

volge een of andere ontregeling die nog nader onderzocht moet worden. De mens immers, begint zich vanaf een welbepaald ogenblik in zijn cultuurgeschiedenis te goed te achten om samen met het paard zijn akkers te bewerken: hij laat het trouwe paard voor wat het is en kiest voor gemotoriseerde tractoren, graandorsers en nog andere tuigen van *eigen* fabricaat; machines waarvan hij zélf de schepper is en waarmee hij de Schepper van alle leven naar de kroon steekt. Die aberratie staat nog in haar kinderschoenen maar haar gevolgen zijn niettemin reeds desastreus. In de overtuiging dat hij nu zelf veel beter en massaler suiker winnen en ook raffineren kan uit bieten en nog andere planten - veel beter dan de bijen doen - verklaart hij het beroep van imker tot voorbijgestreefd. Maar omdat tegelijk met zijn minachting voor Gods schepping, ook zijn kennis daarvan slinkt, ontgaat het hem dat precies daardoor enorme misoogsten hun intrede doen. Bijen immers hebben een niet onaanzienlijk aandeel in de bevruchting van de planten, terwijl onbevruchte planten uiteraard niet langer vruchten dragen en aldus met uitsterven

worden bedreigd. In de eerste jaren van het derde millennium liep op die manier de opbrengst van de graanoogsten bij een der grootste wereldproducenten - de Verenigde Staten van Amerika - met zowat één derde terug.

De genoemde aberratie is nu net niét het gevolg van hebzucht, zoals menigeeen dat kon geloven: een heel andere en volstrekt niét door de natuur meegegeven zucht ligt immers aan de basis van een onevenwicht dat niets goeds voorspellen kan - een zucht die in een nog heel andere zin dan de hebzucht, zondig kon geheten worden, want het gaat hier om de mens die zijn eigen Schepper naar de kroon steekt, Hem tot rivaal uitroept en aan Hem de oorlog verklaart. De mens zelf wil over de schepping heersen die hij immers middels deviante pseudowetenschappen tot een toeval- lig en chaotisch zootje uitgeroepen heeft: hij wil in die 'warboel' - zoals hij Gods enige creatie noemt - correcties aanbren- gen en, als het hem zo uitkomt, wil hij ook kunnen vernietigen wat hem niet be- valt en uitroeien wat en wie zijn waardig- heid wel eens zouden kunnen aantasten.

De dankbaarheid van weleer die hem aanzette tot de bouw van kathedralen - rozenkransen uit steen die recht naar de hemel wijzen - maar ook van ontelbare kapelletjes alom tussen onze aloude akkers, heeft plaatsgemaakt voor een niets en niemand ontziende arrogantie die zichzelf nu kroont tot keizer van de nieuwe deugden.

Het oude trekpaard sterft uit; machines, auto's nemen zijn plaats in en zij eisen dagelijks hun vaste aantallen aan onschuldige kinderlevens als tol. De bijenkorven in de rustige, oude boomgaarden van onze geduldige grootouders zoemen niet meer; met tonnen pesticiden, door het menselijk vernuft vervaardigd in zijn chemische fabrieken, worden de insecten uitgeroeid wier verrukkelijke schoonheid de hedendaagse kinderen nimmer boeien omdat zij niet meer in bossen en in beken spelen. Geen ander monster neemt de plaats in van het nuttige insect dan het monster van de kanker. Kanker doet onze lichaamscellen woekeren en zorgt ook voor een reuzengroei van de klinieken en de hospita- len, die zich met mensen vullen: met ouderen, maar ook met kinderen die de taal

van hun moeder net goed genoeg hebben leren spreken om nog te kunnen vragen wat zij verkeerd hebben gedaan zodat zij kanker kregen. Want het is inderdaad meer dan hebzucht, wat de mens vandaag in zijn greep heeft: het is zowaar vanbuiten én vanbinnen, in het lichaam én in de ziel... kanker.

(21.10.2009)